

Stiv Sem-Sandberg

Izabrani

Sa švedskog prevela Svetlana Tot

Kikinda, 2018.

PARTIZANSKA KNJIGA

Edicija
Tekstopolis
Knjiga 22

PARTIZANSKA KNJIGA

Naslov originala
Steve Sem-Sandberg
De utvalda

© 2014 Steve Sem-Sandberg
First published by Albert Bonniers Förlag, Sweden
Published by arrangement with Nordin Agency AB, Sweden

© za ovo izdanje Partizanska knjiga, 2018.

The cost of this translation was defrayed by a subsidy from the Swedish Arts Council, gratefully acknowledged.

Sa zahvalnošću ističemo da je prevod ovog dela svojom subvencijom omogućio Švedski umetnički savet.

Urednici
Srđan Srđić
Vladimir Arsenić

Za Ze

Decursus (lat.)

Reka, tok;

(med.) tok lečenja.

Svuda se invalidima obezbeđuje posao, trude se da posao prilagode njihovim mogućnostima itd., ali ne treba da zaboravimo da se borba za opstanak ne zasniva na sažaljenju i iskazivanju milosrđa, to je borba u kojoj jači i sposobniji mora da pobedi i treba da pobedi, ne ponajmanje da bi se održao naš narod [...] Mora nam biti jasno da je rat imao za posledicu to da mnoštvo nesposobnih pojedinaca, dakle minus varijanti, dobije mogućnost da se razmnoži, tako da ove minus varijante prete da budu još brojnije u sledećoj generaciji nego što su danas, zbog čega će sledeća generacija biti još sklonija tome da sačuva ove minus varijante i pridrži ih pod ruku. Koliko god to surovo moglo da zvuči, mora se ipak istaći da je ova neprestana podrška minus varijantama pogrešno usmerena iz humano-ekonomske tačke gledišta i rasno-higijenski pogrešna [...] Poboľšanje kvaliteta mora početi kod deteta. Ako već ne možemo da preduzmemo kvalitativne mere pri reprodukciji, onda bi bar trebalo da se potrudimo da podstaknemo ovaj kvalitet pri odgoju. U to spada vaspitanje dece zasnovano na biološkim i socijalnim principima.

Julijus Tandler

Rat i stanovništvo (1916)

Zadatak vaspitne ustanove Špigelgrund je da pažljivo posmatra i pregleda svu decu i mlade koji pokazuju psihička odstupanja, sve od dobi odojčeta pa dok ne dostignu zrelost po pitanju psihičkih i fizičkih znanja i sposobnosti i nakon pribavljanja mišljenja eksperta, da ih uputi u odgovarajuću instituciju ili ustanovu. Iskustva koja su na ovaj način stečena treba dalje sakupiti kako bi bila od koristi u budućem naučnom radu.

Trenutno se brinemo o 15 grupa sa po 30 učenika u svakoj i dve duple grupe sa 60 učenika. Osim toga, postoji i posebna grupa za odojčad i malu decu sa prosečnim kapacitetom od po 50 ležajeva i dve grupe sa po 30 psihopatične dece u svakoj [...]

Već pri upisu [...] organ koji upućuje dete u ustanovu, bilo da je to socijalna služba kao ranije ili neki od odbora za zdravlje, treba da pruži detaljno obrazloženje zašto je dete upućeno u našu ustanovu, kao i detaljan izveštaj o porodičnim uslovima, gde će se posebno obratiti pažnja na sve podatke o naslednom teretu i štetnim uticajima okoline. Dalje bi, takođe, ako je moguće, trebalo preuzeti detaljan izveštaj iz škole, da bi se čak i u tom pogledu stekao jasan uvid u sve znake manjkavog vaspitanja ili drugih osobina deteta [...]

Prilikom prijema obaveza je lekara bolnice da odmah ustanovi status somaticus i odredi odgovarajući tretman kod eventualnih defekata u zdravstvenom smislu; ukoliko je takav tretman već otpočeo, trebalo bi dobiti detaljnu istoriju bolesti. Pregled posebno treba da se sprovede iz internističkog i neurološkog aspekta [...] Ukoliko su roditelji ili srodnici deteta pozvani da dođu u dom, ili nakon sastanka sa njima, lekar treba da uzme detaljnu anamnezu, kako u nasledno-biološkom, tako i u psihijatrijskom i somatskom pogledu. Svi učenici treba da se dokumentuju i fotografski, nakon sprovedenog merenja i vaganja, posle čega treba registrovati sažeti antropološki status. U budućnosti, kada budemo snabdeveni neophodnom aparaturom i kada dobijemo naučno pomoćno osoblje koje nam je potrebno, ovaj status će se dodatno proširiti detaljnim antropološkim

i frenološkim merenjima i dopuniti daktiloskopskim otiscima stopala i šaka.

Nakon odgovarajućeg upoznavanja sa domskim životom, učenik prolazi i psihološko ispitivanje, koje delimično funkcioniše kao neka vrsta testa inteligencije prema uobičajenoj savremenoj metodi, ali je u odlučujućim tačkama bitno nadograđen i proširen, pri čemu nije toliko važno da se utvrdi stepen inteligencije (što smo, najviše zbog praktičnih razloga, još uvek zadržali), već više da steknemo pojam o opštoj ličnosti deteta i proverimo da li postoje određeni presudni psihički i fizički preduslovi za vaspitanje. Prilikom pismenih testova iz pažljivo odabраниh predmeta, koji za cilj imaju da nam pruže uvid u duševni život deteta ili mlade osobe i često nam daju važne informacije o njihovom karakternom razvoju, takođe dolazimo u posed pisanih dokaza koji nastaju potpuno nesvesno i koji često na najbolji način mogu da kompletiraju našu sliku o karakteru učenika. Psihološke testove prave posebno izabrani, psihološki edukovani i iskusni specijalisti pod vođstvom jednog stručnog psihologa iskusnog u pedagoškom kontekstu. O rezultatima diskutujemo zajedno i stalno ih iznova kontrolišemo u težnji da pronademo nove metode koje su pogodne za naš poseban cilj.

*Hans Krenek Doprinos metodi
registrovanja mentalno poremećene dece i
adolescenata, iz Arhiva pedijatrije (1942)*

Sasvim je sigurno da je opravdano pisati istoriju kazne na osnovu moralnih pojmova ili pravnih struktura. Ali da li bi mogla da se napiše na osnovu istorije tela od onog trenutka kada se kazna navodno usmerava samo na tajnu dušu prestupnika?

Mišel Fuko Nadzirati i kažnjavati (1975)

I Usvojeno dete

Dom Prvi put su ga doveli u Špigelgrund u januaru 1941, hladnog i vedrog zimskog jutra u kojem je svetlost iznad tla bila bleđa i blistava od mraza. Adrijan Cigler se seća crkve pri domu, na brdu iznad svih paviljona, sa patinasto zelenom kupolom, i neba u pozadini koje je bilo takve plave boje kakve nijedno nebo ne može biti u stvarnosti, već samo na razglednici ili možda na plakatu koji je neko premazao bojom. Automobil se zaustavio tačno ispred kapije zgrada direkcije i administracije. Tu ih je dočekala sestra koja ih je prvo odvela kod upravnika doma, bleđog i ozbiljnog starijeg muškarca u tamnom odelu koji je uzeo i potpisao sve papire. Potom do paviljona levo od glavnog ulaza gde ih je čekao lekar, a neka druga sestra podvignula da se skine i stane na vagu. Adrijan će kasnije dugo insistirati na tome da nije imao pojma ko ga je primio u Špigelgrund. Tek kada je mnogo kasnije video lekarski izveštaj i prepoznao ime doktora Hajnriha Grosa u dnu dokumenta, shvatio je da je to zapravo čovek koji će ga proganjati čitavog života, čak i dugo nakon puštanja na slobodu. U ovom trenutku on je samo potpuno nepoznati, zastrašujući muškarac u lekarskom mantilu koji ga primorava da razdvoji vilice koliko god je moguće i koji ga potom čvrstim prstima stiska i pritiska duž lobanje, vrata i kičmenih pršljenova. Pregled traje duže od sat vremena i doktor Gros koristi predmete koje Adrijan nikada pre nije video. Između ostalog, mere mu lobanju okruglim instrumentom koji ima oštar vrh na jednom kraju. Mora da sedi u visokoj stolici koja se sastoji od labavog diska sa poklopcima sa obe strane, a doktor Gros spušta neki predmet kako bi mu izmerio razmak između očiju, a potom i između oka i brade. Nakon toga, doktor Gros navlači par rukavica i opipava mu testise i gura prst u anus. Kada se pregled završio, sestra koja ga je dočekala dolazi po njega.

Još uvek je rano prepodne. U hodniku bela zimska svetlost pada na podne pločice jednoobraznih, romboidnih šara, a to je nešto čega će se često prisećati: čudno treperave svetlosti u hodnicima i zidova i podova u spavaonicama za koje se činilo da žive sopstvenim životom, potpuno nezavisnim od dece koja su boravila tu, zbog čega su odavali utisak veće postojanosti od njih. Ali sestra naravno nije imala strpljenja da čeka. „Ideš li ili ćeš tu da stojiš ceo dan i buljiš?” Izlaze kroz vrata sa zadnje strane zgrade. Tamo, među visokim drvećem, prvi put nazire dugačak niz paviljona koji leže jedan do drugog i koji će mu biti dom narednih godina, tako blede i zarobljeni u dugačkoj senci ispod brda, beloj od mraza. Svi paviljoni izgledaju isto, sa svojim neujednačeno ispucalim fasadama od opeke i prozorima sa rešetkama. Izgleda da ih povezuju male šine. Nešto dalje vidi se kako dolazi mala crveno-bela lokomotiva koja vuče tri teretna vagona. Izgleda kao igračka. Paviljon broj 9 koji će postati njegov, nalazi se sa leve strane od srednjeg ulaza nakon dva niza kuća. Sestra vadi veliki svežanj ključeva iz džepa kecelje i uvežbanim pokretima prstiju pronalazi pravi ključ. Iako je pre podne, vrata spavaonica su zaključana. Ako ima druge dece unutra, iza vrata, ne puštaju ni glasa. Sestra ga vodi do ostave pored vešernice gde dobija svoj peškir i komad smeđesivog domskog sapuna. Nakon kupanja proverava mu nokte na rukama i uši, a potom mu vraćaju odeću i daju par filcanih papuča koje će nositi unutra. Dobija i kratku sivu jaknu od jagnjeće kože, ali ne sme da je obuče iako je užasno hladno u hodniku. Iznad visokih belih vrata spavaonice u koju ga sestra vodi stoji **IV**. Prvo je pomislio da deca koja su unutra samo sede i zadržavaju dah. Kasnije će pomisliti da su već tada bila mrtva i da su se pretvarala da žive samo zbog njega. Da ne bi odmah izgubio hrabrost.

Reka Adrijan će o godinama odrastanja reći da nisu bile baš najsrećnije, ali da bar može da ih se seti bez stida. Leto je obično provodio zajedno sa svojim omiljenim ujakom, mlađim bratom svoje majke koja je ujaka zvala Franc iako se zapravo zvao Ferenc i koji je živeo u Kajzermilenu. Sva deca u porodici prezivala su se Dobroš jer otac i majka nisu bili

venčani u to vreme. Ferenc je govorio da je Dobroš mađarsko prezime iako nije zvučalo ni najmanje mađarski i pričao je da cela porodica sa majčine strane potiče iz nekoliko malih sela u delu Mađarske koji sada pripada Slovačkoj. Majka je insistirala na tome da je prezime slovačko, a ne mađarsko, ali to i nije imalo neke važnosti jer je bilo dovoljno dobro kao bilo koje drugo austrijsko prezime jer su ranije sva prezimena u Austriji bila dovoljno dobra. Ujak Ferenc nije imao nikakvo obrazovanje, ali bio je vredan i preduzimljiv i izdržavao se uz pomoć povremenih poslova koje je u jednom periodu, tako se činilo, sa lakoćom pronalazio. Leti je čuvao stoku vlasnicima baštenskih parcela koji su u to vreme često držali krave ili koze u oblasti kod veštačkog jezera Hubertus, starog plavnog područja između brane i reke. Adrijan i njegov mlađi brat Helmut pomagali su mu da hrani životinje, a zauzvrat bi dobili kanticu svežeg mleka da ponesu kući. Životinje su bile tople i ulivale su osećaj sigurnosti. Kada je padala kiša uvek su stajale blizu jedna drugoj, kao da spavaju. Ferenc i on su ležali leđima na zemlji koja je bila prekrivena balemom, ostacima guma i ekserima iz radionica uz put, zbog čega su morali da paze ako trče bosonogi da im se ekserčići ne bi zabili u tabane. Posle kiše vazduh je bio vlažan, ali je letnje nebo bilo visoko i vedro, a oblaci insekata oblikovali su velike crne stubove iznad blatnjavih bara. Ferenc je nosio beretku i sako, ali ništa ispod sakoa, tako da su mu dlakave grudi izgorele na suncu bile prekrivene crvenim ujedima insekata. Stiskao je najveće ujede čvrstim noktima i sisao sopstvenu krv sa prstiju. Uopšte ga nije bolelo, uveravao ih je. Pokazao je i kako može da se žvaće trava da bi se umirila glad. Onda su ležali i gledali reku. Reka je prokletstvo, govorio je Ferenc. Nekada je Kajzermilen bio deo drugog okruga i seljaci iz okoline su dolazili da bi samleli svoje žito u brašno u vodenicama na reci. Ali onda je car odlučio da se stari rukavci isuše i urede i da se popreko iskopa novi glavni kanal tako da su se oblasti koje su se pre uređenja nalazile na *levoj* obali Dunava sada našle na desnoj strani i sa rekom koja ih deli, odsečene od svega. Od tada je Kajzermilen u narodu postao poznat kao Ostrvo gladi. Ljudi su dolazili ovamo, tražili su posao, ali nikada ne bi prešli reku.

„Bilo je to kao sa Panamskim kanalom”, govorio je Ferenc. Mnogi koji su ga kopali su se udavili. Adrijan je pitao Ferenca da li poznaje nekog ko je učestvovao u kopanju, a Ferenc je odgovorio da je suviše mlad za to, ali da ima rođake sa očeve strane koji su učestvovali, a da su uglavnom uzimali strane radnike jer je posao bio opasan. Ljudi su umirali od tifusa ili ih je reka nosila i isplivali bi mesecima ili čak i godinama kasnije, a da niko nije znao ko su ili odakle su. Adrijan je voleo reku, posebno kada bi dani bili bistri, kao sad posle kiše kada je pucao slobodan pogled na sve strane. Videli su se Kalenberg i Rajhsbrik i toranj Crkve Svetog Franje Asiškog u Leopoldštatu. Dopadala mu se i suzdržana snaga toka reke kojoj se istovremeno niko nije mogao odupreti, to kako se svetlost na reci i nebu menjala iz sata u sat, masivna i vetrom ustalasana voda u svitanje koja kasnije, kako veče pada, leži bistra i jasna kao da po njoj može da se korača kao po tlu. Tada bi kretali kući, Ferenc prvi sa kanticom mleka, a on i mlađi brat iza. Helmut u tom trenutku nije imao više od tri godine i morao je da se bori da održi korak sa njima. Bio je mali, imao je plave oči i ravnju, plavu kosu. Niko ko bi ga video izdaleka nije mogao da poveruje da je bio dete Eugena Ciglera, čak ni sam Cigler koji je optužio njegovu majku da je začela tog Dobroša sa nekim drugim. Adrijan, koji je stalno bio sa njim, smatrao je da je Helmut pljunuti otac: isti odsutni pogled i ulizički osmeh. Nijedan od njih nije imao cipele na nogama. Njihova majka je rekla da je glupo habati ih bez potrebe.

Zimeringer Haupstrase Adrijan je odrastao u Zimeringu. „I više od toga”, imao je običaj da kaže kasnije. „Osim vremena koje sam proveo u Špigelgrundu, ceo život sam u Zimeringu. Čak ni kada je trebalo da me usvoje nisam otišao nigde drugde nego u Zimering. Čak sam i u zatvoru bio u Zimeringu. U Kajzereberzdorfu.” Smejao se kada je to rekao, ali bilo je jasno da je to u njegovim očima najviše ličilo na prokletstvo. Od nekih mesta prosto ne možete pobeći. Kada se Eugen Cigler preselio u Zimering, socijaldemokrate tek što su otpočele sa ovim ogromnim građevinskim projektima kroz

koje su odlučili da će jednom za sva vremena *iskoreniti siromaštvo* kako je pisalo na izbornim plakatima, a Zimeringer Hauptstrase je i dalje bila isto što i vekovima unazad: zbijena ulica sa gustim saobraćajem koja je povezivala mrežu malih radionica, prodavnica i točionica alkohola. Kuća u kojoj je porodica živela bila je iz prošlog veka i, kao i gotovo sve veće kuće u četvrti, „pristojnom” stranom je gledala na ulicu dok je dvorište vrvelo od sramnog i primitivnog života. Zgrada je imala samo dva sprata, ali je bila prilično široka sa odvojenim stepeništem, a u sredini je bio prolaz za kola koji je bio širok, ali ne *tako* širok, rekao je Adrijan: u obe hrastove grede koje su uokvirivale prolaz bilo je dubokih useka u visini krova teretnog kamiona koji su pokazivali gde bi se zaprege i kamioni zaglavili kada bi ulazili. U zgradi pored bila je gostionica, a vlasnik je uvek gledao da istovara tešku pivsku burad u dvorištu. I trgovac Štrajdl, koji je imao prodavnicu u zgradi, primao je robu tim putem. Do stanova se dolazilo uskim galerijama koje su se pružale duž oba sprata sa dvorišne strane zgrade. Porodica Dobroš Cigler živela je na drugom spratu skroz na kraju galerije sa desne strane. U ćošku, u samom dnu dvorišta, tamo gde su se ispod starog, visokog kestena nalazili klozeti, bila je pomoćna prostorija koja je predstavljala vešernicu za celu zgradu. Svakog dana, bez obzira koje je doba godine ili kakvo je vreme bilo, žene bi se tu okupljale da peru, često dovlačeći buljuk dece koja su urlala. Jedno od Adrijanovih najranijih sećanja je kako dolazi kući jednog oblačnog zimskog dana, a unutra, u velikoj sobi, kao da stoji oblak kiselih isparenja, a iznad šporeta i napolju na galeriji visi veš koji se suši, Emilija i Magda podižu kazane sa kipućom vodom visko prema svojim licima koja sijaju od znoja i izdiru se na njega visokim, piskavim glasovima da se skloni kako ga ne bi polile vreloom vodom. Emilija i Magda (Magdalena) bile su mlađe sestre njegove majke. Pošto nijedna od sestara još uvek nije pronašla nekog za udaju, Adrijanov otac ih je milostivo pustio da žive kod njih. Stan se zapravo sastojao samo od kuhinje sa šporetom i još jedne malo veće sobe odmah pored. Jedan zid sobe prekrila je buđ i zapravo je bilo potpuno neshvatljivo da toliko ljudi može tu da

živi u isto vreme. U alkovu u kuhinji spavao je i majčin stariji brat Florijan koji je bio malo „na svoju ruku” kako se u to vreme govorilo i koji se nikad nije nakanio da potraži posao iako je Adrijanova majka neprestano zanovetala, kao i Adrijanov otac, kada bi ponekad bio kod kuće. „Jer se i to dešavalo”, govorio je Adrijan. Otac ne bi *dolazio kući* jer to se nikad ne bi udostojio da uradi tokom tih godina, već bi *svratio*, kako je on to zvao, i najčešće je donosio alkohol pa je u početku bio širokogrud i želeo je sve da počasti, ali onda odjednom to više ne bi želeo i doživljavao je napade besa koji su skoro uvek bili usmereni na majčine sestre i braću koje je nazivao parazitima i gamadima i za koje je govorio da žive bez dozvole u stanu pa još i na njegov račun, što naravno nije bilo istina. Jedini od braće koji je tu živio stalno bio je Florijan, a za njega je plaćao ujak Ferenc i uvek je ostavljao i nešto dodatno kada je bio u mogućnosti, dok otac, uprkos svim svojim velikim poslovima za koje je govorio da su u toku, nije plaćao ni dinara. Eugen Cigler se posebno loše ophodio prema ujaku Florijanu. Adrijan se seća jedne tuče kada je otac zgrabio Florijana za duge, crne šiške i udarao njegovom glavom u zid kao da je malj. Ponovo i iznova: zvučalo je kao kada se zadnjom stranom sekire udara o panj: prigušen zvuk treskanja. Ali ujak Florijan se nije opirao, samo su mu beonjače tonule sve dublje u lobanju. To je bila jedna od retkih prilika kada se njegova majka usudila da se usprotivi i rekla je da će ga, ako ne ostavi njenog Florijana na miru, zauvek ostaviti. Mogla je to da kaže, ali šta bi bilo sa svima *ostalima* ako bi ona, Leoni, ostavila Eugena. Pa oni su svi zavisili od nje: braća i sestre i sve više dece. Obrisala je fleke krvi sa poda, sakrila prazne flaše ispod sudopere i dok je ujak Florijan lepio nogu kuhinjskog stola koju je Eugen odvalio (ujak Florijan je bio dobar u jednostavnim, praktičnim stvarima; sva prisutnost koju je mogao da postigne bila mu je u prstima), stavila je beretku, zakopčala braon vuneni kaput koji je uvek nosila i tramvajem broj 71 otišla do Švarcenbergplaca da bi potom ceo dan provela ribajući podove i prašeći tepihe bogatih porodica u Videnu ili Jozefštat u ili gde već, ponekad čak u Zalmansdorfu u Deblingu, a ovaj put nije imala novca ni za voznu kartu pa je

pešačila celim putem. To što bi Leoni Dobroš zaradila spremajući kod drugih jedva da je bilo dovoljno za stanarinu, tako da bi često ponela sa sobom ostatke hrane koje bi uspela da izmoli, hleb od juče ili krompir ili knedle koje su mogle da se prepeku, to što bi preostalo sa stola bogatih. Pošto bi se kod kuće sve raspalo dok ona nije bila tamo, čim bi došla kući morala je ponovo da pospremi i raskloni pre nego što počne da se bavi hranom. Samo jedan dan nedeljno je imala za sebe. Nedelju. Tada bi izbacila sve iz stana i potom na sve četiri klečala pored drvenog korita sa vodom, ribala pod i prekrila ga potom novinskim papirom tako da niko nije smeo da uđe, ne daj bože da neko makar promoli nos na vratima, sedela je za kuhinjskim stolom, sama ili sa ujakom Florijanom (on je jedini smeo da bude tamo); samo je sedela, nije ništa radila i nije ništa govorila. Pošto deca nisu imala gde da budu, i gde god da su se obrela pre ili kasnije bi ih oterali: šetali su u grupi klinici svih uzrasta i jedino što su radili jeste da idu od mesta do mesta i pokušaju da isprose nešto za jelo ili da urade nešto od čega bi zaradili, a uglavnom su krali, najčešće iz kutija sa povrćem koje su piljari držali napolju na trotoaru. Adrijan je pripadao ovoj grupi od svoje treće ili četvrte godine, njegove tetke su retko imale vremena za njega. Deca su trčala oko starih bolničkih baraka u Hazenlajtenu ili dole kod kanala Dunava koji je tokom toplijeg doba godine bio čudo svežeg mira ispod krošnji, ili u delu gde su se nalazili veliki gasometri: zgrade od smeđe cigle koje su se dizale kao ogromni spomenici nad njegovim najranijim detinjstvom. Dok su živeli u ulici Zimeringer Hauptstrase često je bio najmlađi među decom koja su tako lutala i neretko bi se desilo da se izgubi. Prema priči koja se često prepričavala u porodici, pričala ju je njegova sestra Laura, jednom je kada je imao četiri godine ležao u nesvesti ispred crkve Sankt Laurenc. Bilo je to usred zime i prošlo je dosta vremena pre nego što su ga ugledali: mali zavejan paket u dnu stepenica crkve. Našao ga je crkveni nastojnik i pošto niko nije znao ko je, a nisu imali ni koga da pitaju, na njega se smilovala parohova kućna pomoćnica, odvela ga kući, okupala, nahranila i stavila u krevet da spava. Bio je to prvi put da spava sam u krevetu, a ne u dnu kreveta u

kom su spavale tetke ili zajedno sa Helmutom ili Laurom. Tri dana je bio kod kućne pomoćnice dok njegova majka, ispunjena stidom i strahom, nije došla po njega. Ali majčin stid nije poticao od toga što se našao kod paroha već od toga što je jako dobro znala gde je, jer naravno da su joj druga deca odmah ispričala gde su bila, ali nije želela da se umeša policija. Kao i većina ljudi u njenom društvenom položaju, Leoni Dobroš je osećala intenzivan strah od svega što je imalo veze sa vlastima i kada se sve već ovako nesrećno desilo, pomislila je, zašto da njen sin ne ostane i malo se podgoji. A tako je mislio i Adrijan Cigler mnogo godina kasnije: da ga je majka na neki način ostavila već tada. I kako je to uprkos svemu bilo lako uraditi jer se posle uvek moglo reći, kao što je njegova majka sigurno rekla tada kada je završio kod parohove kućne pomoćnice, da je to za *njegovo* dobro, možda čak i nešto najbolje što je moglo da mu se dogodi. I kasnije, kada je ležao u Špigelgrundu, imao je noćne more o toj kućnoj pomoćnici, njenim ustima sa čvrstim, uskim usnama i strogim očima koje su, činilo se, svojim kristalno plavim šarenicama usisavale sve u sebe ali nikada ništa nisu davale. Jednog dana je uprla te svoje kristalno plave oči u njega i pitala da li zna ko živi na nebu i kako se njegov sin zove, a kada nije znao da odgovori, samo se oholo osmehnula, okrenula se i odbila da kaže išta više. Kod kuće nisu pričali ni o nebu ni o zemlji. Jedva da su i pričali o drugome osim o stvarima koje je trebalo uraditi rukama. Ferenc je bio jedini koji je mogao da se upusti u prazne priče o svemu mogućem, što su mu onda braća i sestre često prebacivali. Kada su ga psiholozi sa kojima je razgovarao u Špigelgrundu pitali šta zna o poreklu oca ili majke, a sve da bi naravno utvrdili vrstu krvi koja teče njegovim venama, ni to nije znao da odgovori. Ako je postojalo nešto o čemu se *nije* govorilo kod kuće onda su to bile stvari koje su se desile ranije, jer je to očigledno donosilo samo nesreću. Da je njegova majka radila kao švalja u jednoj fabrici u Forarlbergu mnogo godina pre nego što će se preseliti u Beč i dobiti decu sa tim Ciglerom saznao je tek u Špigelgrundu, i to slučajno, kada je neko od onih koji je trebalo da ga kazne naglas pročitao njegov karton; i ko ili možda šta je Eugen Cigler zapravo bio, dakle šta je bio

u *nasledno-biološkom* smislu, shvatiće tek nakon četiri godine u hraniteljskoj porodici kada su ga hranitelji odbacili i kada je završio u vaspitnoj ustanovi u Medlingu, a zaposleni tamo su rekli da od njega nikad neće biti ništa jer njegov otac ima cigansku krv u venama. Ali onda se nešto dogodilo. Možda je zaista bilo tako prosto – došao je rat. Jednog jutra su ga pozvali u upravnikovu kancelariju i upravnik je rekao da ima iznenađenje za njega i otvorio vrata od sobe koja je bila u nastavku kancelarije, a za koja je Adrijan prvo mislio da vode do ostave ili spremišta i ko je to iskoračio odatle kao zec iz šešira ako ne ciganski kralj od njegovog oca koji je uz najširi osmeh rekao da ćemo precrtati sve što je bilo. To je bilo u oktobru 1939. Nije video oca više od četiri godine, a pre toga najviše nekoliko puta za pola godine. U tom trenutku je dakle imao deset godina, a upravnik doma je rekao da sa ocem ide kući. Očekivalo se od njega da se obraduje. Zapravo se nikad u životu nije uplašio kao tad.

Portret oca Eugen Cigler se veoma starao o svom izgledu. Pre nego što bi otišao na spavanje, u svoju jaku, crnu kosu utrljao bi orahovo ulje i navukao žensku čarapu preko da bi zadržala oblik, a onih noći kada bi spavao kod kuće majka je uvek stavljala peškir preko jastučnice da ulje ne bi uflekalo posteljinu. Peškir na jastuku, kada je bilo vreme za spavanje, značio je i da otac stiže kući. Adrijan se seća kako je ujutru ustajao napet od iščekivanja, ali peškir preko jastuka na očevoj strani kreveta najčešće je bio netaknut i razočaranje bi svaki put bilo isto jer je otac uvek velikodušno obećavao da će nešto doneti kada sledeći put dođe kući. Možda autić, kliker, zbirku šarenih etiketa za flaše koje mu je otac jednom pokazao uz obećanje da će sledeći put istu takvu nabaviti samo za Adrijana. Sledeći put, i onaj tamo i onaj tamo. Mada je bilo jednako užasno ako ili kada bi otac ipak došao, često toliko kasno noću da Adrijan ne bi ni čuo lupanje i treskanje vrata. Ujutru bi njegova majka ležala na boku na pola oslanjajući se na očevo telo, kao da je pokušala da ga obori tokom noći ili kao da se u njoj nešto slomilo i ne može da se pomeri nazad sopstvenom

snagom. Uprkos svojoj drčnosti i hvalisavosti, Eugen Cigler je bio neuobičajeno čutljiv o sebi i porodici sa svoje strane. Adrijanu je rekao da se preziva Cigler jer je potomak jednog od hiljade Čeha koji su došli u Beč da potraže posao u ciglani i bez čijeg posvećenog rada ni jedna jedina kuća u ovom gradu ne bi mogla biti izgrađena, kako je on to definisao. Cigler se prezivao zato što je to ono što su Česi radili: oblikovali i pekli cigle. Adrijan je vrlo brzo shvatio da je to samo izmišljotina. Nekom drugom prilikom ispričao je da je radio kao radnik na pruzi na stanici negde u istočnoj Slovačkoj i slučajno se našao u vozu koji ga je odveo u Donjeck u Ukrajini gde je nekoliko godina radio u čeličani. Ovo se desilo neposredno posle revolucije i hiljade dobrovoljaca su došle u Rusiju jer su izgarali za Lenjina i pobunu masa. „U srcu sam oduvek bio komunista”, rekao je Eugen Cigler busajući se u grudi, ali to je bio samo razmetljiv gest. Nije imao srce, ali je mislio da može da se izvuče ili makar to da kompenzuje svojom elegancijom i privlačnošću. „Bio je muškarac za kojim se žene okreću”, govorila je tetka Magda. „Žene *određene vrste*”, pojasnila je tetka Emilija. Kada je Adrijan pitao da li je i njegova majka žena određene vrste, tetka Emilija je odgovorila da je Eugen bio drugačiji u to vreme. Ali kada je Adrijan pitao kakav je bio tada, u *to* vreme, sve je ponovo postalo neodređeno i nejasno jer ne treba da se priča o onome što je bilo. Ali Eugen Cigler je očigledno govorio ruski, što je ukazivalo na to da bi moglo da bude barem zrnce istine u priči o bekstvu u Donjeck. Inače, taj ih je talenat za jezike obojicu zamalo koštao života. Bilo je to u jesen 1939. samo nekoliko nedelja nakon što ga je otac doveo kući iz Medlinga i nakon što je trebalo da otpočnu novi život. Tada su živeli u trećem okrugu, u ulici Erdbergštrase samo nekoliko kvartova dalje od pijace Rohusmarkt i otac je svakoga dana silazio da obavi poslove u kafani, a Adrijan je zbog toga što je bio najstariji sin u porodici imao zadatak da svake večeri ide da ga vrati kući. Ali Beč više nije bio ono što je bio nekad, kako je otac mrtav pijan imao običaj da kaže na dugom, teturavom putu do kuće; ulice su bile pune pune *piefkes*¹, izdajnika i naci svinja, govorio je, a na pijaci Rohusmarkt 1 Pogrdno ime koje su u Austriji koristili za Nemce (nem.)

stajala su dvojica u uniformi Vermahta i pre nego što je Adrijan stigao da reaguje, otac se ljuljajući uspravio ispred njih i iz usta mu je pokuljala brlja ruskih uvreda i psovki, verovatno potpuno nerazumljiva obojici vojnika. Ali da je otac govorio ruski, to su razumeli. *Spitzel*², čulo se da jedan od njih dobacuje drugom kroz zube i hvata pušku koja mu je bila na leđima. Adrijan je uhvatio oca za ramena i uspeo da ga povuče iza jedne od tezgi koja je ostala postavljena. Čučnuli su jedan uz drugog, a dva vojnika su protrčala pored lupajući petama čizama dok su im puške zveketale na kaiševima; a otac je rukom prošao kroz kosu, okrenuo svoje lice, koje se osećalo na alkohol, prema njemu i prosiktao:

„Ako se nekad udružiš sa tim tamo nacističkim svinjama ubiću te, je l' ti jasno?”

Trebalo je da prođe šest dugih godina pre nego što su nacisti proterani iz Beča, ali kada se to najzad dogodilo, i Eugenu Cigleru je, koliko god to neverovatno zvučalo, sinulo novo sunce. Pre toga je morao da improvizuje u vođenju poslova. Oni su uvek bili neopisivo važni za Eugena Ciglera. Nije prolazio ni jedan jedini dan da im se ne bi posvećivao i Adrijan ne može da se seti da je ikad pričao o bilo čemu drugom. Mnogo kasnije će Adrijan prepoznati sebe u mnogo čemu. „Moj otac”, govorio je, „nikad nije mogao da živi u onome što je zatvoreno, određeno ili rešeno. Mogao je da živi samo u tekućem, u obećanju. Kada bi posao bio dogovoren i on stajao tamo sa toliko i toliko tona koksa ili kubnih metara drveta, nije znao šta da radi sa robom koju je nabavio ili čak ni kako da je transportuje sa jednog mesta na drugo. U onim prilikama kada bi došao kući, nikada to nije bilo da bi video mene ili Helmuta, pa čak ni mamu, to bi samo tako rekao, a zapravo je hteo da ubedi ujaka Ferenca da priloži nešto kapitala kako bi mogao na vreme da isporuči brikete uglja koje je kupio ili da kupi na rate ovo ili ono, a te svađe koje su rutinski izbijale između moje majke i njega uvek su za osnovu imale ujaka Florijana ili Ferenca jer je mama odbijala da dopusti svojoj braći da učestvuju u bilo kakvim Eugenovim

2 Špijun (prim. prev.)

poslovima. 'Ne znaš šta radiš', rekla mu je. Pošto bi se Leoni uvek umešala, i ona je primala udarce. Kada je Eugen Cigler zlostavljao svoju ženu obavljao je to strogo sistematično. Prvo bi naredio svima da napuste stan, pre svih tetke sa decom, a onda i ujaci Ferenc, ako bi se potrefilo da je tu, i Florijan, a posebno Florijan jer je bio osetljiv i mogao je da zadobije povrede, a onda bi svi stajali dole u dvorištu i gledali kako vuče majku od zida do zida dok ona vrišti. To je moglo da traje od dvadeset minuta pa sve do preko sat vremena sa kraćim ili dužim pauzama kada se činilo da je sve gotovo, ali onda bi se ponovo začuo stravičan vrisak i sve je počinjalo ispočetka. Onda kada otac u tom trenutku ne bi u gnevu izleteo napolje, bio je suviše pijan i sedeo bi izmoren u ćošku dok bi majka hramajući skupljala i sklanjala kao što je uvek činila. Jednog dana je otac dao da se naruči šnicla i pivo iz restorana u ulici. Mora da ga je zlostavljanje izgladnelo. Bez reči je majka postavila beli stolnjak preko stola i svi su stajali i gledali kako otac jede. Jeo je isto tako metodično kao što je i tukao, ali se po načinu na koji je prinosio viljušku i čašu usnama videlo da je mrtav pijan. Kada je odlazio, iz kutije za kafu je uzeo novac koji su majka i Ferenc ostavljali tu da bi imali za stanarinu i samo je bez reči otišao." „Znam da niste Vi krivi gospođu Dobroš", imao je običaj da kaže stanodavac, gospodin Šubah, kada bi se majka sledećeg jutra pojavila uz ulizički osmeh da traži odgađanje plaćanja stanarine, „taj Cigler nema dovoljno pameti da se pristojno ponaša, tako više ne može”.

Usvojiteljska porodica Naposletku su tako prisilno iseljeni. Bilo je to u maju 1935. Seća se da je tog dana pljuštala kiša i da su Ferenc i Florijan spustili u dvorište ono malo nameštaja što im je ostalo. Krevet njegove majke u kom su sva deca po redu imala priliku da leže; trpezarijski sto koji je više puta razbijen i kojeg je Florijan iznova lepio; stolice i orman sa majčinim haljinama. Laurine, njegove i Helmutove stvari je majka spakovala u jedan veliki kofer. Nisu imali čime da pokriju nameštaj, a kiša je tako jako padala da su se kapljice odbijale nekoliko centimetara od drvenih površina o koje su